

El llegat del rei més gran

L'obra de Jaume I el Conqueridor va comportar l'expansió del domini lingüístic del català, que inclogué també Múrcia, i originà la nació que, modernament, s'ha denominat Països Catalans. Seguint els camins del mestral i la tramuntana, uns europeus de cultura llatina (els *rûm*, els romans, segons els sarraïns) creaven a Mallorca i a València unes realitats noves i alienes a la dels antics pobladors de cultura àrab, uns nous estats sobirans. El 31 de desembre –festa de sant Silvestre i santa Coloma– de 1229 i el 9 d'octubre –diada de sant Dionís– de 1238 són dies emblemàtics per al poble mallorquí i valencià, però també representen el moment en què es completa la nació catalana amb un canvi radical: unes noves gents amb una nova llengua, cultura, religió i concepció del món, originàries de la vella Catalunya, creaven una nova personalitat, una nova forma de ser europeus en una Europa que s'engrandia.

L'Europa (els *rûm*) que dota d'entitat i institucions els mallorquins i valencians és la que es cova a les fondes valls pirinenques, als comtats establerts a banda i banda dels Pirineus, generada per Carlemany, el restaurador de l'imperi romà, aleshores també cristià. Aquesta fou l'Europa que va estrenar el parlamentarisme a la vila de Toluges el 1027, quan reuní la primera Assemblea de Pau i Treva; l'Europa que retroba i es reconeix en el dret romà, més a mida de ciutats i ciutadans, menys vertical que no el germànic, més horitzontal, irradiat des de Bolonya i après amb entusiasme per Jaume I i els seus assessors.

L'herència romana. Seguint de prop el dret romà, el rei Jaume estructura els òrgans per a exercir el poder reial a Catalunya: atribueix, en línies generals, l'administració territorial als veguers i delimita les vegueries; atorga el règim financer als batlles i la gestió de la justícia als jutges. A més, Jaume impulsa la formació de nous nuclis urbans i aferma les municipalitats, amb què facilita

Amb Jaume I, al segle XIII es configurarà una nova nació a Europa. El rei va impulsar el desenvolupament institucional, social i econòmic del país i, a més, va instituir dos nous estats: un "regne dins la mar", a Mallorca, i "la millor terra e la més bella del món", és a dir, el Regne de València. Jaume I és, per tant, l'origen de la història col·lectiva.

la participació dels ciutadans. És així que el 1246 modifica l'organització de Montpeller, on substitueix els prohoms per dotze cònsols, assistits per uns consellers. Des del 1249, renova el pròsper municipi de Barcelona, on augmenta la participació dels prohoms en el govern, amb tres elements fonamentals: l'executiu dels paers, els consellers amb funcions d'assessorament i l'assemblea general dels veïns; el 1265 els prohoms passen a ésser cent i neix el famós Consell de Cent. El rei confirma també la paeria de Lleida el 1264 i el 1273 estableix que el cònsols de Perpinyà puguin elegir dotze consellers.

L'entusiasme pel dret romà es palesa així mateix en la institució del Regne de Mallorca ("poblà l'illa amb majors franqueses e llibertats que ciutat sia al món", segons el cronista Ramon Muntaner), basada en un règim municipal –no feudal, però, sense Corts pròpies–, i en la redacció dels Costums de Lleida i de Tortosa, del Fur Nou de Múrcia i, especialment, els Furs de València, el primer codi d'organització romana, i el més avançat. Tot allò que les ments més inquietes de la vella Europa havien descobert i no s'havien atrevit a instaurar en les seues societats encarcerades, ho va posar en pràctica el rei Jaume en aquell excel·lent laboratori, aquell flamant *far-west* del segle XIII que fou el Regne de València.

Els primers intel·lectuals de les colònies

En el llegat de Jaume I, cal destacar també l'aportació cultural, encapçalada principalment pel *Llibre dels feits*, una de les quatre grans cròniques medievals catalanes. Ara bé, ben aviat, les primeres generacions de colons dels nous regnes creats per Jaume van portar la llengua catalana fins al cim i li oferiren una precoç plenitud. El primer gran escriptor, Ramon Llull, nascut probablement a Mallorca el 1232, va inventar un sistema lògic universal per a conèixer i demostrar les veritats amb un mètode racionalista. Llull, a més, va unificar tot el saber i féu parlar la filosofia i la lògica, per primera volta, en una llengua vulgar; fou el naixement del català literari.

Amb una colpadora expressivitat, avançada a la prosa clàssica dels nostres primers humanistes, Arnau de Vilanova, nascut possiblement a València pels volts del 1238, va fer entrar el català en la ciència europea. Metge de reis i de papes, introduït en les cultures àrab i hebraica, a més de defensar el valor de la higiene i la medicina preventiva i de posar els fonaments del treball i l'especulació científica, en practicar l'alquímia amb mètodes científics moderns, aportà a Europa una clara actitud contra el dogmatisme, la intolerància i l'obscurantisme científic.

El Conqueridor, apòstol de la nova jurisprudència, estava ben orgullós, com escriu al seu Llibre dels feits, d'estar envoltat de grans especialistes en dret romà: "Si no haguéssim a la nostra cort [experts] amb qui poguéssim deliberar, seria vergonya nostra i de la nostra cort, car ni nós ni els hòmens llecs no entendríem en totes les escriptures que hi ha de dret pel món." De fet, els Furs s'aproximaven a una concepció democràtica de l'exercici del poder, que limitava l'imperi dels grans i eixamplava els drets dels menuts.

Unes noves corts. Amb aquest marc, Jaume I crea les Corts valencianes i facilita la reforma de les catalanes, en incorporar a les sessions de la cúria el tercer estament, el del ciutadans, o braç reial. En una important sessió a València, el 1261, el rei jurà guardar perpètuament els Furs. Es tracta d'un fet veritablement insòlit en aquells temps; és a dir, el sobirà es comprometia a limitar el seu poder absolut, a governar d'acord amb un codi que recollia els drets civils i també que la llei no pogués ésser modificada capriciosament per ell mateix. A més, el rei Jaume estableix que els seus successors s'obligaran a respectar aquest ordre durant el mes següent a llur coronació. Tots aquests avanços van consolidar un sistema, conegut com a pactista, característic de la Corona d'Aragó; un model de governar que considerava les lleis sancionades pel rei a les Corts com un pacte entre el sobirà i els diversos estaments del poble, que no es podia modificar sense el consentiment del rei i de les Corts. Aquesta doctrina tingué una gran difusió a l'Europa dels segles XVI i XVII. Aquelles Corts aplegades per Jaume I van engendrar una institució ben original: la Generalitat, un organisme que va passar d'ésser una oficina d'administració d'impostos a una institució amb funcions executives que arribà a representar la cristallització de la llibertat i de la sobirania del poble.

Expansió mediterrània. A banda de tot això, Jaume I va promoure les relacions polítiques i comercials internacionals; va enviar ambaixadors pel món, va nomenar còsols i va protegir la marina catalana. A més, el rei tutelà la comunitat hebrea, creà la moneda barce-

El TEMPS
 Incunable del 1495 de les *Constitucions de Catalunya*. Miniatura inicial que representa el rei Jaume I presidint les Corts de Lleida del 1242 (Arxiu de la Corona d'Aragó).

lonina del *tern* i la valenciana del *real* i va impulsar la redacció a Barcelona del nucli embrionari del primer codi de costums marítics, el *Llibre del consolat de mar*, amb què es regulà durant segles la navegació i el comerç a la Mediterrània, que ha influït en el dret mercantil fins als nostres dies.

Jaume I va posar, així, les bases a l'expansió mediterrània, que va facilitar el creixement econòmic i la projecció al món ("faent camins dubtosos per la mar"), tot convertint els ports catalans en punt d'encontre de comerciants estrangers i les ciutats en urbs cosmo-

polites, on l'origen humil mai no fou cap impediment per a l'ascens social. Unes ciutats dotades de governs electes, parlamentaris i col·legiats encapçalats per un patriciat burgès, ric i actiu. Així doncs, això que ara coneixem per Països Catalans foren, de fet, ja al segle XIII, veritables repúbliques de mercaders en el si d'una confederació d'estats lliures, en què l'autodeterminació, el pluralisme i el pactisme foren fórmules de bon govern, encara exemplars amb vista a l'actual construcció europea.

Alfons Llorenç